

el-Medhal ilâ Usûli'l-Hadis alâ Menheci'l-Hanefiyye Adlı Eserin Tanıtımı

Introduction of the book named *el-Medhal ilâ Usûli'l-Hadis alâ Menheci'l-Hanefiyye*

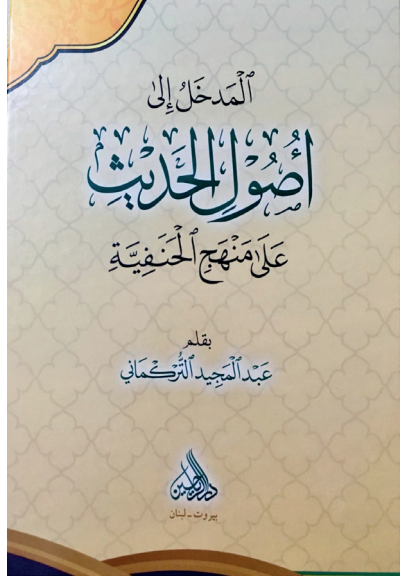
Muhammed Enes Buluş¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Muhammed Enes Buluş (Araştırma Görevlisi),
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Özel Hukuk Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı,
Tokat, Türkiye
E-posta: enes.bulus@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3682-5034

Makale Geliş: 13.01.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
28.02.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
11.03.2021
Kabul/Accepted: 12.03.2021

Atıf/Citation: Buluş, Muhammed Enes. el-Medhal ilâ Usûli'l-Hadis alâ Menheci'l-Hanefiyye Adlı Eserin Tanıtımı. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 11/1, (Mart 2021): 401-408. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.860632>

İslam hukukunun temel kaynaklarından biri olan sünnet ile, Hz. Peygamber tarafından öğretilmiş ve konulmuş olan kaideler bütünü; hadis ile de sünnetin aktarıldığı yazılı malzeme kastedilmiştir.¹ Bu aktarımın metodolojisi olan hadis usûlüne dair Şâfiîler müstakil çalışmalar kaleme almışken Hanefîler, daha çok fıkıh usûlü çalışmalarının sünnet/haber başlığı altında veya bazı kitapların mukaddimelerinde yer vermişlerdir.² Günümüzde müstakil olarak okunan

- 1 İsmail Lütü Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*, 39. baskı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 26.
- 2 Detaylı bilgi için bkz; Zübeyde Özben, "Hanefîlerin Mukaddime Temelli Hadis Usûlü Literatürüne Katkısı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy 36 (01 Aralık 2016): 1-31, <https://doi.org/10.26570/isad.327028>.

hadis usûlü eserlerinin çoğu Şâfiî hadis usulüne daha yakın bir çizgi sergilemektedir. Hanefî hadis usûlü anlayışı ise birkaç eser dışında³ müstakil çalışmalara konu olmamıştır. Bu boşluğu doldurmak maksadıyla yaklaşık iki yüz eserden yararlanılarak âdeta Hanefî fıkıh usûlü eserlerinin sünnet bahislerinin panoramasının sunulduğu, bununla birlikte zaman zaman muhaddislerin görüşlerine de yer verilen *el-Medhal ilâ usûli 'l-hadîs alâ menheci 'l-Hanefiyye* adlı eser Abdülmecîd et-Türkmânî tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada adı geçen eserin tanıtımı yapılacaktır.

Abdülmeccid et-Türkmânî tarafından, hocası Muhammed Abdülhalîm en-Nu'mânî el-Çiştî'ye ithaf edilmiş olan *el-Medhal* isimli bu eser, Câmîatu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye'de hadis ihtisas alanında bitirme tezi olarak hazırlanmış ve ilk defa 2009 yılında basılmış olan *Dirâsât fi usûli 'l-hadîs alâ menheci 'l-Hanefiyye* isimli eserin, talep üzerine bazı değişikliklerle özetlenmiş halidir. *el-Medhal* adlı eser oluşturulurken, fikhî ihtilafa etkisi olmayan “Cerh ve Ta'dil” bölümü çıkarılmış, Hanefî mezhebi araştırmacıları için önem arz ettiğinden dolayı da “Sahîh, Hasen ve Zayıf” bölümü eklenmiştir. Ayrıca *el-Medhâl* adlı eserde iki ayrı bölüm olarak ele alınan “Âhâd Haberle Amel Etmenin Şartları” ve “Mürsel Hadis” *Dirâsât* adlı eserde “İnkıtâ” başlığı ile bir bölümün ayrı kısımları olarak ele alınmıştır. Yine *el-Medhâl*'da iki ayrı bölüm olarak ele alınan “Haberler” ve “Âhâd Haberinin Râvisinde Aranan Şartlar” *Dirâsât* adlı eserde “Haberler” başlığı ile tek bölüm olarak ele alınmıştır. Buna ek olarak, *Dirâsât* adlı eserin giriş kısmında, istifade edilen kaynak eserler ve yazarları hakkındaki geniş bilgiler *el-Medhâl* adlı eserde bulunmamaktadır. Son olarak, yukarıda belirttiğimiz değişiklikler dışında bazı kısaltmalar da yapılmıştır. Yapılan bu kısaltmaların çoğunun aynı konuda serdedilen nakillerin azaltılması şeklinde olduğu söylenebilir.

Eserin “*Hanefî Hadîs Usûlüne Giriş*” ismiyle Türkçeye çevirisi Semih Özdemir tarafından yapılmış ve 2020 Mart ayında Tahlil Yayınları tarafından basılmıştır. Tercümede gayet açık, akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmış, böylelikle çalışma, Arapçaya vâkîf olmayıp bu konuya ilgi duyanların da istifadesine sunulmuştur.

Çalışmanın, bütün hadis usûlü konularını değil fıkıhla irtibatı bulunanları ele alma gayesiyle kaleme alındığı, müellif tarafından giriş kısmında ifade edilmiştir. Bu minvalde, “babanın oğlundan rivâyeti”, “râvilerin doğum ve vefat tarihleri” gibi konular fikhî istinbâta doğrudan bir etkisi bulunmadığından incelenmemiştir. Yazarın konuları ele alırken takip ettiği metot şu şekildedir: Evvel emirde ilgili kavramların lügat ve terim anlamlarını açıklayıp temel bilgiler yer verir. Ardından konu hakkındaki farklı görüşleri belirtip tercihe şayan olduğunu düşündüğü görüşü sebebiyle birlikte belirtir.

Eser, giriş ve dokuz bölümden müteşekkil olup her bir bölüm kendi içerisinde pek çok kısma ayrılmıştır. Giriş kısmında, fukahânın hadis kabul etme usûllerini bilmenin elzem olduğuna ve kitabın içeriğine dair genel bilgilere yer verilmiştir. Dokuz bölüm ise şu sırayla ele alınmıştır;

3 Tehânevî'nin *Kavâid fi ulûmi 'l-hadîs* adlı eseri örnek olarak gösterilebilir. Bu esere tanıtımını yapacağımız eserin birçok yerinde referansta bulunulmuştur.

Haberler, Haber-i Vâhidin Râvisinde Aranan Şartlar; Haber ve Kıyasın Teâruzu, Sahîh, Hasen ve Zayıf Hadis, Âhâd Haberle Amel Etmenin Şartları, Mürsel Hadis, Hadisin Tahammülü ve Edası, Sahâbe, Haberler Arasında Teâruz ve Tercih.

Haberleri konu edinen birinci bölümde ilk olarak haberlerin taksimi ele alınmış, Hanefilerin üçlü, muhaddislerin ise ikili taksimi benimsediği⁴, bu farklılığın Hanefilerin metin ve amel odaklı, muhaddislerin ise sened odaklı perspektiflerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Daha sonra her kısım ayrı başlık altında incelenmiştir. Mütevâtir haber başlığı altında, mütevâtir haberin epistemolojik değeri ve bir haberin mütevâtir olması için gereken şartlar irdelenmiş ve mütevâtir haberin türlerine değinilmiştir. Hanefilere göre, sahâbe döneminde tevâtür derecesine ulaşmayıp sonraki nesillerde tevâtür derecesine ulaşan, muhaddislere göre ise her nesilde en az üç kişi tarafından rivâyet edilen haberlerin meşhur kapsamına gireceği ifade edilmiştir. İlk üç asır kavramıyla kastedilenin ilk üç nesil olduğu, üçüncü neslin ise h.220'de sona erdiği belirtilmiştir. Meşhur haberin epistemolojik değerinin, mütevâtir gibi zorunlu bilgi değil, ilk nesilde kopukluk bulunması şüphesinden dolayı ilm-i tuma'nîne, âhâd haberin ise zann-ı gâlip ifade ettiği belirtilmiştir. Kesin bilgi ifade etmese de âhâd haberle amel edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha sonra haber-i vâhidle had cezalarının sübûtu irdelenmiştir. Konu hakkındaki görüşlere, sahiplerine ve delillerine yer verildikten sonra tercih edilen görüşün âhâd haberle had cezalarının sabit olacağı yönünde olduğu ifade edilmiş ve tercih gerekçelendirilmiştir.

İkinci bölümde haber-i vâhidin râvisinde aranan akıl, İslam, zabt ve adâlet şartları incelenmiştir. Akıl şartıyla kastedilenin buluş olduğu, bu şartın hadisin yalnızca edâsında arandığı, tahammülünde temel ölçütün râvinin işittiğini anlıyor olduğu bir yaşta bulunması gerektiği ifade edilmiştir. İslam şartının da hadisin yalnızca edâsında arandığına değinildikten sonra, râvinin zabtında ölçünün doğru ezberlediklerinin, hatalarından ve gafletlerinden fazla olması gerektiği belirtilmiştir. Ardından Hanefiler'in râvinin zabtını; harf ve hareketlerinde değişiklik yapmaksızın ezberlemek olan zâhir zabt ve fikhî anlamını kavramak olan bâtın zabt olarak iki kısımda ele aldıkları ifade edilmiştir. Daha sonra adâlet bahsi irdelenmiştir. Adâletin; "büyük günah işlemeyi, küçük günahlarda ısrar etmeyi ve mürüvete zarar verecek davranışta bulunmayı engelleyen sağlam meleke" olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte, Hz. Peygambere yalan isnad edip daha sonra tevbe eden kimsenin rivâyetinin kabul edilip edilmeyeceği hakkında görüşler incelenmiştir. Ardından, âdil bir râvinin bir kimseden rivâyette bulunmasının o kişiyi âdil yapıp yapmayacağı meselesine değinilmiş, muhaddislerce âdil yapmayacağı görüşü, Hanefilere göre ise ilk üç nesil için⁵ geçerli olmak üzere âdil yapacağı görüşü belirtilmiştir. Müellif, Hanefilerin görüşünü tercih etmiştir. Yine râvinin ismi verilmeden âdil olduğunu söylemenin muhaddislerce o râvinin âdil olması için yeterli olmayacağı fakat Hanefilerce yeterli olacağı ifade edilmiştir. Buna ek olarak adâlet başlığı altında, adâletine zarar verip vermemesi bağlamında bidatçının rivâyetinin hükmü meselesi de ele alınmıştır. Âdil

4 Üçlü taksim: Mütevâtir, meşhur ve âhâd iken, ikili taksim; mütevâtir ve âhâd şeklindedir.

5 Çünkü Hanefilere göre ilk üç nesil hakkında bulunan خير الناس قرني الذي انا فيهم, ثم الذين يلونهم, ثم الذين يلونهم rivâyeti onları ayrıcalıklı kılmıştır. Bkz.s.68.

olup olmadığı bilinmeyen meçhûl ve mestûrun rivâyeti -konunun önemi ve ihtilafın derinliği hasebiyle- detaylı bir inceleme konusu olmuştur. Meçhûl, Hanefilere göre hadis rivâyetiyle pek bilinmeyen, muhaddislere göre kendisinden az kişinin rivâyette bulunduğu râvidir. Hanefilere göre meçhûl ile mestûr kavramları anlam itibariyle aynıdır. Aralarındaki tek fark şudur; râvi ilk üç nesilden ise meçhûl, sonraki nesilden ise mestûrdur. Meçhul râvinin rivâyetinin âhad haber şartlarına aykırı olmadığı sürece kabul edildiği, mestûr râvinin rivâyetinin ise kabul edilmediği ifade edilmiştir. Müellifin son olarak vurguyla ele aldığı diğer bir konu da adâleti sabit olup ümmet tarafından kabule mazhar olan kimsenin cerh edilmesinin kabul edilmeyeceğidir. Nitekim müellif bu durumun altını çizerek ve “şayet her cerh edilenin güvenilirliği zedelenseydi ümmetin pek çok âlimi ve hâfızı itibardan düşerdi” şeklinde bir ifadeye yer verir. İmam Mâlik (ö.179/795), İmam Şâfî (ö.204/820), Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857) ve Buhârî (ö.256/870) gibi pek çok âlimin cerh edildiğine örnekler vererek bölümü bitirir.

Kitabın belki de en önemli konularından birisi olan haberin kıyasla çelişmesi konusu üçüncü bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde Hanefilere göre haberin kıyasa takdim edildiği ve fıkhu’r-râvinin şart olmadığı nakillerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu minvalde Ebû Hanife (ö.150/767) ve üç talebesinin görüşlerine yer verilmiş ve haberin mutlak manada kıyasa takdim edilmesi gerektiğine dair olan ifadeleri serdedilmiştir. Ancak râvinin fakih olmaması ve rivâyetin kıyasın bütün yönlerine aykırı olması şartıyla kıyasın habere takdim edilmesi gerektiği görüşünün de İsa b. Ebân (ö.221/836) başta olmak üzere bazı Hanefî âlimler tarafından savunulduğunun inkâr edilemeyeceği fakat bu görüşün Ebû Hanife ve ashâbına ait olmadığı ve muhakkiklere göre de kabul edilmediği ifade edilmiştir. Yine bu bağlamda Ebû Hureyre’nin (ö.58/678) fakih olup olmadığı incelenmiş ve fakih bir râvi olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.

Sahîh, hasen ve zayıf hadisin ele alındığı dördüncü bölümde, muhaddis ve Hanefî alimlerin hadislerle muamelede farklı tutumlarının nedenlerine ışık tutacak mahiyette konuların ele alındığı söylenebilir. Sahîh hadisin muttasıl olması şartının kabulünde ittifak bulunduğu, bu minvalde müellifçe Hanefîlerin mürsel hadisi hükmî muttasıl diyerek kabul ettiği belirtilmiştir. İletinin senette tespitinin muhaddislerce, metinde tespitinin ise Hanefî alimlerce daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Yine Hanefilere göre hadisin şâz olmamasının; Kur’ân’a, mütevâtir ve meşhur sünnete veya üzerinde icmâ’ olan asıllara aykırı olmaması, muhaddislere göre ise güvenilir râvinin, kendisinden daha güvenilir olana veya sayıca daha fazla olanlara muhâlefet etmemesi manasında olduğuna değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca şunlar belirtilmiştir; ahkâm konusunda sahih hadislerin kabul edilmesinde ittifak vardır. Sahih hadisin itikâdî konularda kabul edilmemesinin manası, inkârı küfrü gerektirecek seviyede kesinlik ifade etmemesidir. Hadisin sahih ya da zayıf olduğunun tespiti icthâdî bir konudur. Müctehidin bir hadisi delil olarak kullanması, fakihin ise kabul edip amel etmesi o hadisi sahih gördüklerini ifade eder. Buhârî ve Müslim’de (ö.261/875) bulunan tüm hadisler sahihtir. Ancak nesih veya daha güçlüyle çelişiyor olması gibi sebeplerden ötürü her sahih hadis amelî gerektirmez. Sahih hadis İbnü’s-Salâh’a (ö.643/1245) göre kesin bilgi, İmam Nevevî (ö.676/1277) ve Hanefilere göre zann-ı

gâlip ifade eder. Güvenilir râvinin metin ve senetteki ziyâdeleri belirli şartlar dahilinde kabul edilir. Hasen hadis, rütbe bakımından sahîh hadisten aşağı olsa da delil bakımından sahîh gibi kabul edilir. Karinelerle desteklenen zayıf hadis kabul edilebilir. Tedvin döneminden önce yaşamış alimlerin sahîh gördükleri ve kabul ettikleri hadisler, sonraki nesillere meçhûl râviyle ya da kopuk senetle ulaşmış olabilir. Bundan dolayı müteahhir âlimlerin hadislerde gördüğü problemler, mütekaddim âlimleri bağlamaz. Zayıf hadisle, fezâil ve ihtiyât konusunda ancak İbn Hacer'in (ö.852/1449) öne sürdüğü malum üç şart⁶ dahilinde amel edilebilir. Son olarak, zayıf hadisin hüccet olup olmayacağı tetkik edilmiş, konu hakkındaki görüşler ve sahipleri zikredilmiştir. Müellif bu konuda zayıf hadisin hüccet olmayacağı görüşünü tercih etmiş, hüccet olacağı görüşünü sorunlu bulmuştur.

Beşinci bölümde haber-i vâhidle amel etmenin şartları irdelenmiştir. Bölüm giriş ve on kısım şeklinde tetkik edilmiştir. Girişte sahîh hadislerle amel etmenin gerekliliği hususunda ittifakın bulunduğu fakat hadisin sahîh olmasının anlamının muhaddis ve müctehidlere göre farklı olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra müctehid imamlara göre hadisin yalnızca sened açısından değil, metin açısından da sahih olması gerektiği vurgulanmıştır. Ardından şartlar birer birer ele alınmış, şu ifadelerle yer verilmiştir: Âhad haberin Kur'ân'a aykırı olmaması şartı muhaddislerin de kabul etmiş olduğu bir şarttır. Hanefiler muhaddislerin hilâfına haber-i vâhid ile Kur'ân'ın umumuna, zâhirine ve muflakına aykırı olduğu durumlarda amel etmezler. Bu durumda mümkün mertebe Kur'ân'a aykırı olmayacak bir anlama hamlederler. Bunun sebebi, Hanefilere göre haber-i vâhidin zannî, Kur'ân'ın umûmunun ve zâhirinin ise kat'î olmasıdır. Haber-i vâhid, sabit sünnete (meşhur ve mütevâtir hadis), tam bir istikradan sonra Kur'ân ve sünnetten çıkarılan küllî kaidelere⁷ ve icmâya da aykırı olmamalıdır. Ayrıca âhâd haber, yorum kabul etmeyecek derecede akla⁸ da muhâlif olmamalıdır. Bunlara ek olarak, haber-i vâhidin; sıkça vuku bulan ve yaygın bir şekilde bilinmesi gereken konularda yani umûm-i belvâda vârid olmaması çoğunlukla Hanefiler tarafından öne sürülmüş bir şarttır. Fakat umum-i belvâda mendûp veya mekrûh hükümlerinin değil farz, vâcip ve haram hükümlerinin sabit olmadığına dikkat edilmelidir. Ayrıca Ebû Hanife tarafından öne sürülen rivâyetin edâ edileceği zamana kadar ezberde tutulması şartı da şartlar içerisinde incelenmiştir. Râvinin rivâyet ettikten sonra rivâyetine muhâlif davranması, nesh edildiği anlamına geleceğinden bu âhâd haberle amel edilmez. Âhâd haber, sahâbe döneminde vukû' bulmuş bir ihtilafta delil olarak kullanılmamışsa da amel edilmez. Çünkü sahâbe bu âhâd haberi kabul etmemiş demektir. Fakat müellif bu şartın, bilinmesinin zorluğundan ötürü itibara alınmaması gerektiği görüşündedir. Son olarak râvinin rivâyet ettiği âhad haberi inkâr etmesi durumu ele alınmış konu hakkındaki görüşler tetkik edilmiştir.

6 Üç Şart şunlardır: Hadis çok şiddetli bir şekilde zayıf olmamalı, zayıf hadisle sabit olan hüküm kendisiyle amel edilen küllî bir asla (namaz, oruç gibi) dayanmalı, amel edilirken bu hükmün Hz. Peygamberden kesin olarak sabit olmadığına inanılmı. Bkz; s.130-131.

7 Örneğin, "hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez" küllî kaidesi gibi. Çünkü Hanefilere göre bu kaideler kesin ve zan ile terk edilmeyecek derecede bilindik hükümlerdir. Bkz.162-165.

8 Örneğin, "Nuh'un gemisi Kâbe'yi yedi defa tavaf ettikten sonra Makâm-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı" âhâd haberi yorum kabul etmeyecek derecede akla muhâlif olduğundan Hanefilerce kendisiyle amel edilmez. Bkz; 173-175.

Altıncı bölümde zâhirî inkıtâ' olarak ifade edilen mürsel hadis konusu ele alınmıştır. Muhaddislere göre senette sahabenin atlandığı hadis mürsel iken, Hanefiler senedin herhangi bir yerinde meydana gelen kopukluğu “irsâl” addetmişlerdir. İsb b. Ebân'a ait olan “ilk üç neslin güvenilir kişilerinin mürseli kabul edilir, ondan sonrakilerden ise cerh ve ta'dili bilen imamların dışındakilerin mürseli kabul edilmez” görüşünün mürsel hadisin hükmü konusunda çoğunluğun görüşü olduğu ifade edilmiştir. Hanefilerin, irsâl edenin güvenilir olması ve çoğunluk itibarıyla güvenilir kimselerden rivâyet ediyor olması şartlarının, mürseli kayıtsız, şartsız kabul ettikleri iddiasının doğru olmadığını gösterdiği vurgulanmıştır. Mürsel hadisin Hanefilerce hüccet olduğu belirtilmiştir. Mürsel ve müsnedin kuvvet bakımından mukayesesinde mürselin daha kuvvetli olduğu görüşünün yanı sıra bu anlayışa zıt görüşün de bulunduğu değinilmiştir. Daha sonra tedlis konusu ele alınmış, hükmünün mürsel gibi kabul edildiği ifade edilmiştir. Son olarak, fukahânın kitaplarında bulunan senetsiz hadislerin Ebu Yusuf (ö.182/798), İmam Muhammed (ö.189/805), Hassâf (ö.261/875), Tahavî (ö.321/933), Cessâs (ö.370/981) gibi mütekaddim imamların muhtasarları dışındaki eserlerinde aranması gerektiği, hadis kitaplarından aranarak hüküm vermenin yanlış olduğunun altı çizilmiştir.

Yedinci bölüm, rivâyetlerin tahammül, ezber ve edâsına ayrılmıştır. Bu konuda Hanefilerin ayrı bir yonteme sahip olduğu belirtilmiş, onların her üç konuda da azimet ve ruhsat olarak ikili taksimine dikkat çekilmiştir. Azimet olan tahammül yolları kırâat, arz, kitâbet ve risâle olarak, ruhsat olan tahammül yolları icâzet ve münâvele olarak irdelenmiştir. Bu girişten sonra kırâat ve arz konusu ele alınmış, câiz olan lafızların yanı sıra hocanın kırâatinin mi yoksa talebenin arzının mı daha üstün olduğu incelenmiştir. Kitâbet ve risâleden her birinin icâzetli ve icâzetsiz şeklinin olduğu, icâzetli kitâbet ve risâlenin rivâyetinin ittifakla, icâzetsiz rivâyetlerin ise çoğunluk tarafından câiz görüldüğü belirtilmiştir. Kendisine icâzet verilen talebenin kitabın içindekileri bilmesinin gerekliliği irdelenmiş, müellifçe gerekmediği görüşü tercih edilmiştir. İcâzetin en üstün türü olan icâzetli münâvelenin hükmünün icâzetin hükmüyle aynı olduğu, icâzetsiz münâvelenin ise ittifakla caiz olmadığı, bunun yanı sıra vicâdenin, ancak talebenin “falancanın el yazısıyla buldum[*vecedtu*]” demesi suretiyle câiz olacağı ifade edilmiştir. Son olarak, rivâyetin edâsı konusuna yer verilmiş, hadisi anlamıyla rivâyet etmenin hükmü ve alimlerin yaklaşımları incelenmiştir. Hadisteki lafızların anlamlarını bilmeyenlerin hadisi anlamıyla rivâyet etmesinin ittifakla câiz olmadığı, lafızların anlamlarını bilenlerin muhkem ve müfesser lafızları şartsız, zâhir lafızları ise dil ve fıkıh bilmeleri şartı ile anlamıyla rivâyet etmelerinin câiz olduğu, müşkil, müşterek, mücmel, müteşâbih ve cevâmiu'l-kelim lafızları ise anlamıyla rivâyet etmenin caiz olmadığı belirtilmiştir.

Sekizinci bölümde rivâyet zincirinin ilk halkası olan ve âdil oldukları hususunda şüphe bulunmayan sahâbe konusu ele alınmıştır. Hanefilere göre sahâbe olmak için, muhaddislerin tanımına ek olarak uzun süre birliktelik şartı bulunmaktadır. Buna göre bu şartı sağlamayan kimseler sahâbe, dolayısıyla da âdil olamamaktadır. Müellif bu konuda muhaddislerin “Hz. Peygamberle kısa bir süre birlikteliğe sahip olsa da kişi sahâbî olur ve güvenilirliklerinin araştırılması gerekmez” görüşünü tercih etmiş ve bu görüşün pek çok Hanefilerce de tercih edildiğini ifade etmiştir. Daha sonra sahâbî görüşünün hüccet olup olmadığı tartışmasını

irdeleyen müellif şu ifadelere yer vermiştir: Ebû Hanîfe'ye göre müctehid sahâbînin görüşü, sahâbe arasında yayılmayıp aksine bir görüş de belirtilmemesi ve umum-ı belvâya da konu olmaması şartıyla sonraki nesiller için delil teşkil eder. Müteahhirlerin çoğunluğuna ve müellifin de tercihihine göre ise kıyasa uygun olsun ya da olmasın sahâbî sözü hüccettir. Ek olarak, sahâbenin iki manaya da gelebilecek olan rivâyetini bu manalardan birine hamletmesi ya da sahâbenin hadisi zâhirinden farklı bir şekilde yorumlaması durumları ele alınmıştır. Müellifçe sahâbenin bu hamlinin veya yorumunun bağlayıcı olduğu görüşü tercih edilmiştir. Ardından, sahâbenin “şu sünnettendir” veya “şununla emrolunduk” gibi sözlerinin Hz. Peygamber'e aitmiş gibi yorumlanıp yorumlanmayacağına dair görüşler tetkik edilmiş, mutlak olarak kullanıldığı durumda Hz. Peygamber'e aitmiş gibi yorumlanacağı tercih edilmiştir. Bu bölümde son olarak tâbîin sözünün delil olup olmayacağına değinilmiştir. Bu minvalde tâbîinden sonra gelen müctehidlerin müctehid tâbîileri taklit etmelerinin gerekmediğine dair görüş müellifçe tercih edilmiştir.

Son bölümde, hadislerin teâruz ve tercihi meselesine yer verilmiş, iki hadis teâruz ettiğinde hükmün ne olacağı incelenmiştir. Bu konuda biri Hanefilere diğeri cumhura ait olmak üzere temel iki görüşün bulunduğu belirtilmiştir. Hanefilerin tercih sıralaması şu şekildedir; tarihler biliniyorsa ilk olarak nesih uygulanır, bilinmiyorsa tercih imkânı varsa iki hadisten biri tercih edilir, yoksa iki hadis uzlaştırılır, bu da mümkün değilse asıllara⁹ başvurulur. Cumhur'a göre ise teâruz eden iki hadis mümkünse ilk önce uzlaştırılmalı, değilse tarihler biliniyorsa nesih uygulanmalı, bilinmiyorsa tercihi mümkünse tercih edilmeli, değilse tevakkuf edilmelidir. Müellif her iki grubun da delillerini serdettikten sonra kendi görüşünü belirtir. Müellife göre ilk önce nassî neshe başvurulur, mümkün değilse tercih imkânı varsa tercih edilir, bu da mümkün değilse uzlaştırmaya, bu da mümkün değilse içtihadî neshe başvurulur. Bunlardan hiçbirisi mümkün değilse başka delillere bakılır.¹⁰ Müellif bölümün ikinci kısmında tercih konusunu ele alır, bu kısımda çelişkiden bahsedilmek için gerekli şartlara yer verdikten sonra metin açısından önemli gördüğü yirmi beş, sened açısından ise on dokuz tercih sebebini zikrederek çalışmasını hitama erdirir.

Sonuç olarak; bu eserin, Hanefî hadis usûlünü müstakil ve kapsamlı bir şekilde ele alan yoğun bir çalışmanın ürünü olduğu söylenebilir. Ayrıca müellifin eserde basit bir dil kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu, başlangıç seviyesindeki talebelerin dahi okuyup, rahatlıkla anlayabilecekleri anlamına gelmektedir. Buna ek olarak; müellifin bu eserle, ibtidâî talebelerin Şâfiî mezhebine göre yazılmış yaygın hadis usûlü eserleri ile Hanefî fikhını mütâlââ etmeleri neticesinde; Şâfiî usûlünü, Hanefî fikhına tatbik etme tehlikesini ve oluşacak kafa karışıklığını bertaraf hedefinde, -Hanefî hadis anlayışının, Şâfiî hadis anlayışından farklı olduğunu göstererek-başarılı olduğu ortadadır. Hanefî hadis anlayışı alanında büyük bir boşluğu dolduran ve disiplinler arası bir çalışmanın ürünü olan bu eserin, bu alandaki çalışmalara kaynaklık edeceğini ve yol göstereceğini umuyoruz.

9 و الا يجب تقرير الاصول Bkz. s.286.

10 Müellifin burada bahsettiği nassî nesih, nesh olunduğu bizzat hadiste ifade edilen manasındadır. Örnek için bakınız. s.287.

